

103
Ekon dr Lars Wohlin, Industriens Utredningsinstitut, kommenterar två aktuella böcker om skogsindustrin, dels branschens egen utredning Svensk skogsindustri i omvandling, dels den statliga utredningen Lokaliseringen av skogsindustri i södra Sverige.

VÅR INDUSTRI
Sveriges Industriförbund
C:a 30.000 ex. 12/år

Skogsind

AB PRESSURKLIPP
102 20 STOCKHOLM 12
SWEDEN
TEL. 08/52 03 20

Nr. 4 / 72

analys

Lågkonjunkturen 1966 och 1967 drabbade svensk skogsindustri hårt. Den resulterade bl a i en kraftig ökning i antalet nedläggningar av massa- och pappersfabriker. I detta läge beslöt man inom skogsindustrins branschorganisationer att gemensamt utreda skogsindustrins problem.

Resultaten av detta arbete har nu publicerats under titeln "Svensk skogsindustri i omvandling. Utvecklingen sedan 1950". Utredningen omfattar två band om sammanlagt 845 sidor och har delats i fem delar och ett appendix. Band 1 innehåller en ingående redogörelse för utvecklingen inom sågverksindustrin, träfiberbaserade skivmaterialindustrin och massa- och pappersindustrin. Band 2 behandlar råvarutillgångarna, skogsindustrins räntabilitet, finansiering, produktivitet och dess efterfrågan på kapital, arbetskraft samt i ett appendix efterfrågeutvecklingen på skogsprodukter under efterkrigstiden, med en sammanfattning av föreliggande prognoser över konsumtionsutvecklingen fram till 1980. Flera författare har svarat för de olika delarna. Huvudsekreterare för arbetet har varit direktör Göran Wohlfahrt vid Svenska Cellulosa- och Pappersbruksföreningen.

Det har tidigare saknats en utförlig lättillgänglig beskrivning av den trämekaniska industrin i Sverige. De två första delarna av utredningen fyller detta behov. Redovisningen bygger i dessa avsnitt på bearbetning av offentlig statistik, material från offentliga utredningar och uppgifter insamlade av branschföreningarna.

Det är av stort intresse att ta del av utredningens analys av sågverksindustrins produktivitet utveckling. Man har kunnat använda outnyttjat material, tidigare insamlat av Sågverksförbundet. Det innehåller detaljerade uppgifter om arbetskostnaderna per standard för olika delprocesser, såsom timmerhantering, sågning, lagring och torkning etc, och avser sågverk - huvudsakligen större - som representerar ca en tredjedel av den totala trävaruproduktionen. Utredningens analys av detta material ger ungefär

samma generella bild av produktivitet utvecklingen som de tre sågverksinventeringarna 1953, 1958 och 1965, nämligen en acceleration i arbetsproduktivitet ökning under 1960-talet. Produktivitetstegringen har varit snabbast i de medelstora sågarna i storleksklasserna 1 000 - 10 000 årsstandards.

Produktionsvärdet i industrier för träfiberbaserade skivmaterial härrör alltjämt till övervägande delen från wallboardtillverkningen. Sverige svarar för 1/4 av den europeiska produktionen av träfiberskivor. Denna produktion har dock tenderat att stagnera. Exporten till EEC har hindrats av höga tullar (12,6 procent). De nu mest expansiva skivmaterialen i såväl konsumtion som produktion är spånskivor och plywood. Som utredningen visar kommer produktionskapaciteten för spånskivor att öka med ca 75 procent under åren 1970-72 och tredubblas för plywood.

■ Kapacitetsutnyttjandet

Utredningens behandling av massa- och pappersindustrin är mycket utförlig. Åtskilligt nytt material presenteras, bl a tidigare ej offentliga branschdata över massa- och pappersanläggningarnas fördelning på storleksklasser, produktgrupper, integrationsförhållanden och massa- och pappersindustrins kapacitetsutnyttjandegrad sedan 1960 m m. Man finner också en fullständig förteckning över anläggningar som lagts ned under efterkrigstiden, fördelade efter kapacitet, typ av tillverkning och företagstillhörighet.

Redogörelsen för hur den amerikanska och kanadensiska skogsindustrin genom uppköp, samarbetsavtal m m skaffade sig ett betydande inflytande i europeisk pappers- och pappersförädlingsindustri dokumenterar ett viktigt händelseförlopp. Det är intressant att konstatera hur hastigt de nordamerikanska företagen reagerade när EEC-avtalet slöts 1957. Man skaffade sig snabbt en stor "captive market", som under 1960-talet möjliggjorde betydande ökning i marknadsandelarna inom EEC. Den svenska skogsindustrin kom igång flera år senare, då

publerna på de företag förmodligen var avsevärt högre.

Delvis torde denna senfärdighet kunna förklaras av de svenska företagens osäkerhet om en framtida anslutning till EEC, medan de amerikanska företagen inte kunde räkna med en sådan anslutning. Skulle tullarna komma att avvecklas, en hel del papperstillverkning på kontinenten blivit olönsam i jämförelse med att konvertera massa i Sverige. Detta ger således en intressant belysning av hur själva osäkerheten kan påverka investeringsinriktningen och exportframgången (dvs sådana dynamiska element som sällan kan kvantifieras i diskussionen om integrationsförhållandena). Som utredningen påpekar ligger dock en del av förklaringen i den amerikanska industrins överlägsenhet i fråga om företagsledning.

Det av utredningen insamlade materialet om maskinkapitalets ålder och tekniska förändringar ger en fördjupad förståelse för vad som bestämmer kapitalets produktivitet och åldrande. I anslutning till en omfattande undersökning av arbetsproduktivitetens utveckling har utredningen inhämtat uppgifter om kapitalbeståndet inom massa- och pappersindustrin 1953, 1961 och 1967 i avseende på ålder, teknisk utrustning etc.

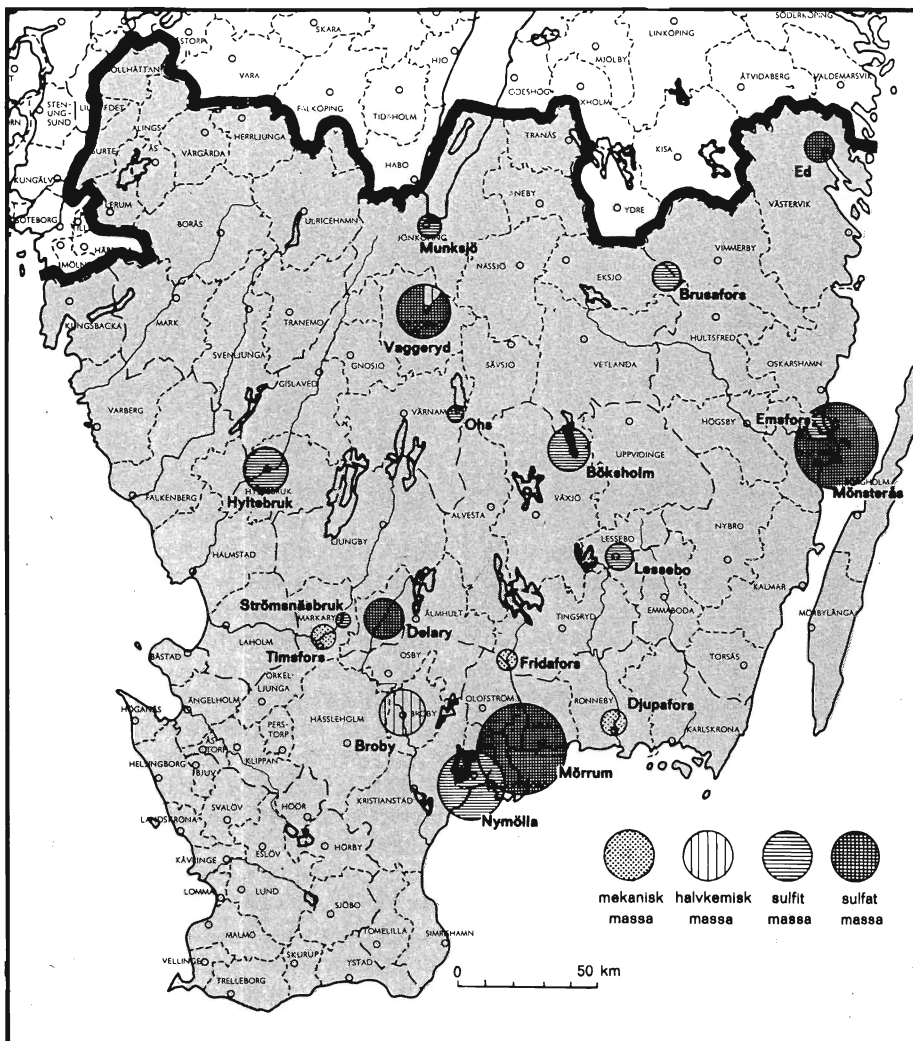
1968 var antalet pappers- och kartongmaskiner 218. Genomsnittsåldern var hög, över hälften installerade före 1930. Av de 176 maskiner för vilka man fått mer detaljerade uppgifter var medelåldern 35 år 1967. Mellan 1953 och 1968 hade minst 68 maskiner avställt, skrotats eller sålts till utlandet. Någon uppgift om medelålderns förändring mellan undersökningsåren saknas men borde kunna tas fram ur primärmaterialet.

De modernare maskinerna svarar för en betydande del av produktionen. De 14 procent av maskinerna, som installerades 1961-1967, svarade för 37 procent av produktionen. Maskinernas kapacitet har ökat genom högre hastigheter och större maskinbredd. Denna utveckling accelererade under 1950-talet. Hastigheten hos äldre maskiner har också genom ombyggnad kunnat höjas betydligt över den som gällde installationsåret.

Sammanfattningsvis kan man säga att Skogsindustrin i omvandling" utgör en värdefull branschmonografi med många intressanta delanalyser. Den torde komma att få stor användning både i undervisning och som referensbok för alla dem som inom och utom branschen önskar följa skogsindustrins utveckling.

Uppläggning av en "historisk" undersökning av detta slag är dock inte helt oproblematiskt. Det står inte alltid klart vilka bedömningar som legat bakom urvalet eller bakom sättet att bearbeta materialet, eftersom man inte alltid preciserar de frågor man önskar ge svar på. Strävan att undvika den problemorienterade analysen betyder att utredningen inte får riktigt den betydelse som underlag för diskussioner av de skogsindustriella problemen som den annars kunde ha fått.

Massaindustrin i södra Sverige 1970 visas på kartan, som ingår i den statliga utredningens betänkande. I år tillkommer sulfatfabriken i Värö, 15 km norr om Varberg.

Virket styr utbyggnadstakten

Frågan om expansionsutrymmet för olika skogsföretag var ett av de problem man hade i tankarna när man 1967 inom Skogsindustrins Samarbetsutskott diskuterade en eventuell andra etapp, vilken skulle ha innehållit en mer problemorienterad utredning. Denna fråga behandlas nu i den offentliga utredningen om södra Sveriges skogsindustri, som avlämnade sitt betänkande i slutet av förra året: "Lokaliseringen av skogsindustri i Södra Sverige" (SOU 1971:85). Generaldirektör Widén tillkallades under våren 1971 för att göra snabbutredning av frågan.

■ Utredningens slutsatser

Utredningen undersöker om miljöförhållanden, virkestillgången, arbetskraftsreserverna och/eller transportsystemet utgör hinder för den under 1970-talet av företagen planerade utbyggnaden av produktionskapaciteten för massa och papper i södra Sverige. Den centrala slutsatsen i den Widénska utredningen är att miljöförhållanden inte utgör en bindande restriktion för massaindustrins utbyggnad där. Alla de planerade utbyggnadsprojekten kan accepteras från miljö-

vårdssynpunkt. Det är i stället virkestillgångarna som sätter den snävaste gränsen. Miljöförhållanden begränsar dock möjligheterna att bygga stora anläggningar för tillverkning av helblekta massakvaliteter i södra Sveriges inland eller vid instängda kustlägen. Däremot är det möjligt att bygga ut stora anläggningar för oblekta kvaliteter och slippmassa.

Utredningen har vid bedömningen av skogsindustrins möjligheter att tillgodose sitt framtida virkesbehov utgått från alternativ C i "Avverkningsberäkning 1969", vilken avser perioden 1966-1975. Det innebär en bruttoavverknings motsvarande 15,3 milj m³ f ub (fast mått under bark).

Den sydsvenska skogsindustrins råvarubehov uppgick 1970 till 10,0 milj m³ f ub industrived. Om företagets utbyggnadsplaner genomförs, varvid man räknat med en årlig ökning i sågverksproduktionen av 5 procent fram till 1980, kommer virkesbehovet att öka till 14,3 milj m³ f ub 1973 och 19,3 milj m³ f ub 1980. Utflödet av virke från södra Sverige beräknas idag uppgå till 2-2,5 milj m³ f ub.

Utredningen fortsätter: "En väsentlig

höjning av skogsindustrins kapacitet över 1973 års beräknade nivå kan således inte genomföras utan att avverkningarna ökas mer än vad som förutsatts i alternativ C. Möjligheterna att komplettera den inhemska skogsproduktionen med import torde i ett längre tidsperspektiv inte heller vara gynnsamma. Utredningen anser därför att en utbyggnad av skogsindustrin i södra Sverige enligt företagens planer inte är genomförbar. För massaindustrins del innebär den förväntade bristen på vedråvara bl a att Emsfors, Mönsterås, Strömsnäsbruk och Timsfors inte torde kunna byggas ut som planerat. Med ett visst risktagande ifråga om råvaruförsörjningen är det enligt utredningens uppfattning dock möjligt att ett eller eventuellt två av dessa projekt kan komma till stånd."

Enligt utredningen blir därför huvudfrågan för massaindustrin i södra Sverige om en eventuell fortsatt expansion med hänsyn till miljöeffekterna bör förläggas till inlandsområdet Timsfors-Strömsnäsbruk eller till Mönsterås. Den vid Emsfors av Klippan planerade utbyggnaden har redan fallit ur bilden genom överenskommelsen om försäljning av Emsfors till

Skogsägarna. Därmed kan man förmoda att Klippan uppnått sitt syfte med den "planerade" utbyggnaden.

Utredningen konstaterar således att virkestillgången utgör en bindande restriktion på utbyggnaden av massaindustrin. Därför tvingas man välja mellan olika utbyggnadsalternativ. Detta kan göras med hänsyn till de negativa miljöeffekter som uppstår på de orter där kapacitetsökningar planeras. Det finns inga entydiga miljövärdsargument för den ena eller den andra lokaliseringen.

En brist i utredningen är att man enbart utgår från av företagen angivna utbyggnadsplaner fram till 1980. All erfarenhet tyder på att de stora anläggningarna kommer att fortsätta att bygga ut även under 80-talet. Ytterligare en produktionslinje i Värö har diskuterats. Det tidningspappersbruk som nu byggs vid Hylte Bruk planeras också för en framtida utbyggnad.

Utredningens tal om begränsad virkestillgång måste tolkas så att skogsindustrin kan expandera i viss takt upp till en viss maximinivå 1980. Sedan är det slut med den sydsvenska skogsindustrins expansionsmöjligheter, dvs den som förutsätter en ökad råvarubas. Man frågar sig om inte den angivna maximinivån i ett sådant expansionsförlopp ligger väl lågt med hänsyn till det stora förrådet av överårig skog – endast 6 procent över den årliga tillväxten. Man får inte klart för sig om utredningen verkligen tror på en sådan maximinivå, eftersom utvecklingen efter 1980 inte diskuteras. I alla fall synes många av de inblandade företagen av sina utbyggnadsplaner att döma inte ha den uppfattningen.

Det hade uppenbart varit av intresse om utredningen diskuterat möjligheten att något frånga principen om ett uthålligt skogsbruk i den meningen att tillgången på virke inte får minska. En sådan nedgång skulle givetvis mot slutet av århundradet ha resulterat i en ökad nedläggning av marginella anläggningar och/eller ökad import av råvaror.

Eftersom man måste räkna med att produktionen fortsätter att öka under 1980-talet – man kan erhålla betydande produktionstillskott till låga marginalkostnader – så kommer, som jag ser det, den av utredningen angivna maximala virkesförbrukningsnivån att överskridas. Accepteras den av utredningen angivna maximinivån har utbyggnadsmöjligheterna uttömts 1980. Utredningens avrådan från att bygga all den idag planerade kapaciteten sker enligt min uppfattning egentligen till förmån för utbyggnadsmöjligheterna under 1980-talet.

Jag anser därför att huvudfrågan inte är den som utredningen anger utan istället tre avvägningsproblem. För det första gäller det att söka bedöma vilket det ekonomiskt optimala expansionsförloppet är för den sydsvenska skogsindustrin

med hänsyn till hur snabbt det överåriga virkesförrådet bör avverkas och till konsekvenserna av en senare eventuell försämring i virkestillförseln. Den metod som används i avverkningsberäkningarna är otillfredsställande. Den ger inget underlag för bedömning av vilken väg man skall följa för att anpassa ett skogsbestånd med stor övervikt av överårig skog till ett uthålligt skogsbruk med kortare omloppstid.

■ Miljö och samhällsekonomi

Den optimala expansionsstakten och utbyggnadsnivån måste också avvägas med hänsyn till miljöeffekterna. Ur miljövärdssynpunkt kan det synas i det närmaste likgiltigt om utbyggnaden sker tidigt eller något senare, såvida det inte kan visas att man bör invänta en helt ny reningsteknik. Det är inte riktigt tillfyllest att pröva utbyggnadsplanerna mot en viss högsta toleransnivå vad gäller nedsmutsning. Överskrids inte denna nivå så accepteras utbyggnaden. Någon hänsyn till andra industriernas framtida krav på miljöutrymme tas därigenom inte. De negativa miljöeffekterna stiger med produktionsvolymen om än kanske inte proportionellt och uppstår inte vid en viss nivå.

De negativa miljöeffekterna borde i princip ha ställts mot den samhällsekonomiska vinsten av utbyggnaden. Det är möjligt att en sådan analys inte skulle ändrat något på utredningens slutsats om den maximala utbyggnaden. Det hade dock rest problemet om den optimala koncentrationen av utbyggnaden med hänsyn till miljön. Frågan om att genom miljövärdsavgifter skapa en rättvis fördelning av recipientutrymme mellan företagen och för att kompensera miljövärdskonsumenter berörs tyvärr inte alls i utredningen.

Den tredje avvägningsfrågan är – givet ett visst optimalt expansionsförlopp – vid vilka orter denna utbyggnad skall ske. Även om man skulle finna att det bästa vore att under 70-talet så snabbt som möjligt öka virkesuttagen för att sedan gå mot ett i det närmaste stationärt till-

stånd, så vore det kanske effektivare med bortseende från de inblandade företagens speciella intressen – att ha koncentrerat massproduktionen till än färre anläggningar än vad utredningen diskuterar. Den tekniska utvecklingen går, av allt att döma, mot krav på allt större anläggningskombinat. Man torde också få räkna med att den bästa lönsamheten på sikt ligger i integrerad tillverkning.

De svåra problem som tagits upp i utredningen har diskuterats åtminstone de fem senaste åren. Först när staten blev tvungen att fatta beslut tillsattes en utredning. Därmed hade utvecklingen gått förbi flera andra tänkbara handlingsalternativ. En enmansutredning kan givetvis inte på några månader sätta sig in i och bedöma de mer generella samhällsekonomiska avvägningsproblem som egentligen ligger inom utredningens uppdrag. Oberoende av vilken lösning man väljer på de olika avvägningsproblemen kan man ställa sig skeptisk till om staten genom fysiska regleringar skall hindra planerad utbyggnad med hänvisning till att virket räcker. Om man önskar styra utbyggnadstakten bör detta i alla fall ske i samklang med de beräknade effekterna av sådana avverkningsstimulerande åtgärder som diskuterats inom skogspolitiska kommittén.

Det kan i detta sammanhang påpekas att den fysiska riksplaneringen framlagt förslag om att staten skall göra en total prövning av lokaliseringen där man väger in alla faktorer. En sådan total prövning kan dock inte rimligen inrymma alla företagsekonomiska bedömningar, utan måste begränsa sig till vissa allmänna restriktioner och låta företagen konkurrera inom ramen för dessa.

Det ankommer, synes det mig, snarast på dem som skall göra de finansiella övervägandena att pröva de olika projektens lönsamhet. En sådan prövning kan förmodas på ett lika rimligt sätt leda till en anpassning av utbyggnadstakten till råvarutillgångarnas storlek och eventuellt också leda till eller tvinga fram olika former av samarbete, t ex av typen långsiktiga virkesavtal.